

В.М. Лавриненко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

М.М. Логінов, канд. істор. наук,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ВІЙНА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН (ФІЛОСОФСЬКО-ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ)

Актуальність військової проблематики на початку ХХІ століття, в якому найважливішими трендами світового розвитку вважалися питання глобалізації та міжнародної співпраці, вважалася не першочерговою. У загостренні сучасних міжнародних відносин особлива роль належить геополітичним цілям Росії. Проголошення ідеї “русского мира” означає по суті оголошення війни для сусідніх країн. Це знайшло свій прояв у агресивних діях Росії, спочатку по відношенню до незалежних сусідніх країн – Молдови, Грузії і в поточний момент – України. Прагнення цих країн, позбутися історичної політико-економічної залежності від російсько-імперських та радянських принципів організації суспільного життя і долучитися до західноєвропейського шляху розвитку, розцінюється президентом РФ В. Путіним як загроза національній безпеці стосовно зон впливу, що традиційно належали Росії за імперських та радянських часів.

Сучасним філософським підґрунтям такої політики РФ є заклики деяких російських філософів до проведення *політики відродження імперії*. Для сучасного морального сприйняття нової російської імперії ХХІ ст., на думку професора МГУ В.В. Ільїна, потрібно лише змінити конотацію терміну “імперія”, а для цього внести в її зміст поняття “свободи”, “культури”, “участі”, “державності” та “гарантій”. В такій інтерпретації імперія перетворюється на “високотехнологічний громадський стан, що забезпечить народу самодостатній стабільний інноваційний розвиток” [4, с. 724]. Росія як імперія, у відповідності до теорії гардленду, повинна керуватися принципом – хто керує Східною Європою, той керує “серцем світу”. А тому, по відношенню до “*відсталих, несамодостатніх країн СНД*” (виділено авторами), на думку згаданого російського філософа, потрібна розробка різновиду доктрини Монро. Її ключова ідея – виключне право Росії на контроль колишніх складових російської імперії та підтримку там вигідного регіонального порядку з метою реінтеграції союзного простору під російським патронажем [4, с. 762].

Проблема війни – це філософська проблема яка охоплює різні аспекти життя суспільства, як в минулому так і сучасності, і по своїй природі не може бути обмежена філософією національної геополітичної безпеки яка ігнорує безпеку інших країн. Звернення до історико-економічних аспектів філософії війни виступає як одна з можливих ліній розв’язання, економічних та

політичних протиріч цивілізаційного розвитку сучасного світу, в якій філософські питання війни шукають свого вирішення в формі міжнародної економічної діяльності, а не тільки військових загроз.

Питання залучення “філософських запитів”(С. Кримський) до теоретичного аналізу сфер суспільного життя, пошуку їх прихованих цінностей і смислів вирішується в предметному полі різних суспільних наук. Філософський підхід до економічного життя передбачає висвітлення фундаментальних тенденцій сучасності. Саме тому філософія економіки, як галузь філософського знання, набуває дієвого, значення у вирішенні і військових конфліктів. Фундаментальність філософії економіки окреслена, насамперед, тим, що вона розкриває сутність, сенс і цінності господарських процесів, як в сфері національної так і світової економіки, в т.ч. і такого суспільного феномену як війна. Для економічного знання важливо те, що завдання філософської рефлексії полягає не тільки в проблематизації та критичному мисленні певних понять, явищ чи процесів [1, с. 25], але і в пошуку рішення та вибору шляхів подолання загрозливих та руйнівних явищ суспільного життя до яких, безумовно, належить і проблема війни.

Війна являє собою складне явище, пов'язане з усіма сторонами суспільного життя: політикою, ідеологією, правом, мораллю, економікою. Це проявлялося у світових та локальних війнах, що мали місце в історії людської цивілізації. Взаємозв'язки війни та економіки носять конкретно-історичний характер, мають свої специфічні особливості на кожному етапі розвитку суспільства

В історичних та філософських дослідженнях минулого розглядалися різні аспекти війни, що знайшли своє відображення в методологічних підходах її вивчення. Серед них, на нашу думку, значний науковий потенціал міститься в розробці питань ролі війни в цивілізаційному процесі людства. Всесвітньо відомий англійський історик, соціолог та геополітик ХХ ст., один з творців цивілізаційного підходу до трактування історії А. Тойнбі, відмічав, що історики цивілізацій традиційно розглядають війни цивілізації як *найбільш цікаву тему в своїй галузі* [8, с. 1037] (курсив авторів). Визнаний “класик світової військової науки”, військовий філософ, стратег та історик К. Клаузевіц, виділяв дві найважливіші військово-політичні проблеми цивілізації – проблему воєн “цивілізаційного типу”, обумовлених системами цінностей та похідними від них мотиваціями, а також проблему історичного лідера цивілізації, який втілює її духовні сили та устремління, спрямовуючи їх до війни або миру [7, с. 294].

Одним з перших звернув увагу на поєднання стратегії війни з принципами цивілізаційного устрою суспільства давньокитайський теоретик та полководець Сунь-цзи (VI-V ст. до н. е). У військовій історичній спадщині він шанується як бог війни, яку він розглядав як явище, що пов'язане з багатьма факторами військового, державного та владного походження, а також поведінкою правителя та підпорядкованого йому народу.

Антична філософія – філософія стародавніх греків і римлян акцентувала увагу суспільства на таких формах війни як *міжусобні та війни з зовнішніми*

ворогами. Саме вони були найбільш характерними для того історичного періоду. У феодальних суспільствах відбувається кількісне зростання і урізноманітнення видів воєн – від релігійних до агресивно-загарбницьких, які були спрямовані на захоплення чужих земель і поневолення чужих народів. Англійський філософ Томас Гоббс саме державі відводив провідну роль у запобіганні “війни всіх проти всіх” яка повинна використовувати владу, що спирається на закон і розум. Процес становлення державних інститутів періоду середньовіччя був органічно пов’язаний з війнами, військовими пограбуваннями та військовою експлуатацією. Окремі дослідники визначали війну як основу “політичної економії” суспільства, головне джерело збагачення та головний сектор інтенсивного “господарювання”. Війна сприяла посиленню ролі адміністративних та силових важелів в управлінні суспільством і дещо зменшувала роль сакральних [3, с. 167–168].

Соціально-економічні зміни в провідних європейських країнах вели до змін у моралі і свідомості людей. Війна, після Хрестових походів, стає у суспільній свідомості засобом накопичення матеріальних цінностей. Відомий французький історик М.Блок, відмічаючи юридичні та моральні мотиви війни, наголошував на економічному аспекті війни як джерелі прибутку [2, с. 306].

В першій половині ХХ ст. питання війни, з філософських теорій та дискусійних ідей політиків та вчених, перетворилося на трагічну реальну проблему світового масштабу. Політико-економічні процеси розвитку Європи 1914–1945 рр. визначалися в історії Першою та Другою світовими війнами з притаманними їм руйнівними військовими діями, геноцидом, вимушеною міграцією, зміною державних кордонів. Американський історик Дж. Лукач наголошував на тому, що саме дві світові війни були визначальними для ХХ ст. В історико-економічних дослідженнях, ці війни та міжвоєнний період, розглядаються як безперервний історичний процес, в якому прихована підготовка до війни, на основі конфлікту імперій та національних інтересів, була головною рисою політики провідних європейських країн.

На вирішальну роль *міжнародного поділу праці* та *міжнародної торгівлі* і усвідомленні суспільством “безсилля перемоги” (Г. Гегель) у війні, звертав увагу у своєму завершеному дослідженні з історії економічної думки та економічної теорії Людвіг фон Мізес. У спеціальному розділі роботи, розглядаючи питання економічної теорії війни, він відмічав, що для покращення добробуту потрібно розширювати систему поділу праці і відповідно скорочувати прагнення до військових дій. “Виникнення міжнародного поділу праці потребує остаточної відмови від війни. Така суть філософії *laissez faire* манчестерської школи” [6, с. 780].

Міжвоєнний період був періодом економічної та політичної нестабільності, погіршенням міжнародних відносин, нарощування військової могутності держав. Остання, на думку відомого американського дослідника проблем війни та цивілізацій С. Хантингтона формується з таких чотирьох аспектів: *кількісного* (жива сила, зброя та ресурси); *технічного* (ефективність озброєння); *організаційного* (розгортання і боевий дух військ); та *соціетального*

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

(здатність і готовність залучити збройні сили в різних ситуаціях), а самі військові дії відбуваються на різних рівнях (політичному, стратегічному, оперативному та тактичному).

Основною передумовою світових воєн ХХ ст. була гонка озброєнь та посилення ролі авторитарних режимів у організації суспільного життя в деяких європейських країнах. Лідери цих країн намагалися сформувавши у свідомості громадян масове сприйняття тоталітарної ідеології за рахунок питань загроз національної безпеки, агресивного ставлення до сусідніх країн та протекціоністської торгівельної політики.

Економічний розвиток під час ведення воєн, визначався значним зростанням воєнних потреб для задоволення яких потрібно було збільшення обсягів виробництва та імпорту з одночасним зниженням рівня споживання та інвестицій. Військове виробництво у основних учасників воєн складало 30-60 відсотків загальних виробничих потужностей. Для гальмування споживчого попиту використовувалися різноманітні інструменти, зокрема, важливу роль відігравали високий рівень оподаткування та військові займи. В арсеналі економіки війни були і такі традиційні засоби як облоги та блокади. Вони, можливо, не мали вирішального значення для досягнення миру, але прискорювали його досягнення.

Дослідники Кембриджського університету, узагальнюючи економічні аспекти наслідків світових воєн та міжвоєнного періоду, визначають три зміни в розвитку країн європейської цивілізації. *По-перше*, економічне зростання, інтеграційні процеси та процвітання перестало бути залежним від імперських зазіхань на владу над іншими народами, їх землями та морями. *По-друге*, в європейських правлячих колах відбувається зростання тенденцій до співробітництва, як між собою, так і США при відновленні економіки, при координації обмінних курсів та узгодженні тарифів, при закладанні основ фундаменту європейської інтеграції та співробітництві з країнами, що розвиваються в процесі деколонізації і створенню умов для їх розвитку. *По-третє*, європейські лідери навчилися використовувати можливості держави для регулювання економічного життя. У військовий час уряди володіли значною владою над економікою, нарощуючи обсяги виробництва та імпорту і знижуючи рівень споживання та інвестицій. Розширення потенціального масштабу державних повноважень та підвищення ефективності державної влади під час війни визначило і нове завдання післявоєнного періоду – пошуку адекватних меж державного контролю над ринковою економікою [5, с. 219–220].

Висновок. Отже, слід зазначити, що на початку ХХ ст. виникають нові політико-економічні запити “смислів” філософії війни. Вона почала проявлятися у таких нових формах як локальні, малі та гібридні війни, що в процесі глобалізації людських відносин на усіх рівнях та в усіх сферах, акцентує увагу суспільної думки на соціокультурних та історико-філософських витоках війни. Війна – це не тільки військовий конфлікт, її основи в цивілізаційних цінностях, соціальній та політичній організації суспільства, факторах розвитку економічної системи, системі виховання та освіти,

історичній пам'яті суспільства. Історичне минуле та сучасність українського суспільства, його національні інтереси спрямовані на такі соціальні, організаційні та поведінкові цілі в яких уроки філософії війни та економіки війни вивчаються для запобігання війни та забезпечення вільного та стабільного розвитку української державності, що заперечує застосування військової загрози у міждержавних відносинах.

Список використаної літератури

1. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Философия экономики. История. – : Знання ; М. : Рыбари, 2011. – 927 с.
2. Блок, Марк. Феодалное суспільство: Пер. з фр. – К.: Вид. Дім “Всесвіт,” 2001. – 528 с.
3. Гринин Л.Е. Государство и исторический процесс. Эпоха формирования государства: Общий контекст социальной эволюции при образовании государства. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.
4. Ильин В.В. Философия : учебник. В 2 т. Т. 2 / В.В. Ильин. – Ростов на/Д : “Феникс”, 2006. – 784.
5. Кембриджская экономическая история Европы Нового и Новейшего времени. Том 2. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2013. – 624 с.
6. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. – М. : Экономика, 2000. – 878 с.
7. Сравнительное изучение цивилизаций : Хрестоматия / Сост. Б.С. Ерасов. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 556 с.
8. Тойнби, А.Дж. Исследование истории. – М. : АСТ МОСКВА, 2010. – 1119 с.